

**Игор Гојковић, *Битка на Кајмакчалану.*
Септембар 1916. године, Медија центар
„Одбрана”, Београд, 2022, 250 стр.**

Монографија аутора Игора Гојковића *Битка на Кајмакчалану. Септембар 1916. године* појавила се као 2524. књига Библиотеке *Војна књига* Медија центра „Одбрана” из едиције *Историја*. Игор Гојковић познати је новинар и публициста, уредник документарног програма телевизије „Фронт” и аутор капиталног серијала „Велики рат Србије” од 366 епизода. Треба поменути да он није ни академски историчар ни професионални војник по викацији већ публициста који пише историјске радове, живим новинарским стилем, најчешће на теме из Великог рата, који неретко своје место налазе на страницама магазина „Одбрана”. Може се с правом рећи да Гојковић својим радом наставља традицију чувеног новинара *Политике* и уредника емисије „Весело вече” Радио Београда Жике Живуловића – Серафима, који нам је оставио вредна сведочанства о многим историјским догађајима, укључујући и дело *Напред у Отаџбину* (Београд 1989), које се односи и на тематику Гојковићеве књиге.

Монографија *Битка на Кајмакчалану. Септембар 1916. године* има 250 страна. Подељена је на предговор под насловом *У забораву година* (стр. 7–10), у коме аутор објашњава своје мотиве за писа-

ње ове књиге, *Увод* (стр. 11–19) у коме се обрађује повратак на ратиште српске војске након албанске голготе, четири поглавља од којих прво (стр. 21–36) прати излазак Дринске дивизије на фронт према Кајмакчалану, друго (стр. 37–54) носи наслов *Од Горичева до Кајмакчалана*, треће, и најобимније, обрађује битку на Кајмакчалану по данима (22 дана), од 12. септембра до 3. октобра 1916. године (стр. 55–202), док четврто поглавље носи наслов *Од Србије до Југославије* (стр. 203–210). Епилог под насловом *Судбина коте 2525* (стр. 211–245) посвећен је култури сећања на овај догађај и закључним разматрањима аутора. Затим следи списак извора и литературе. Наведене су 43 публикације и извод из рецензије др Мила Бјелајца, који је стручно усмеравао аутора и својим сугестијама допринео да Гојковићев рад добије на квалитету. Књига је богато опремљена са 177 илустрација које чине фотографије, документа и карте из фондова Војног музеја, Војног архива, архива Војногеографског института „Генерал Стеван Бошковић”, те делом из ауторове приватне архиве, као и савремене фотографије и панорамски снимци. Од великог значаја за читаоца је и чи-

њеница да се Игор Гојковић потрудио да, уз несебичну помоћ архива Војногеографског института „Генерал Стеван Бошковић“, после више месеци рада, идентификује све коте са ондашњег војишта и преслика их на савремене карте и доступне сателитске снимке на панорамским снимцима, те тачно лоцира све географске објекте на терену чија су имена у грецизацији простора егејске Македоније данас промењена, и тиме олакша визуелни доживљај и праћење догађаја описаних у књизи.

Централна тема монографије јесте битка на Кајмакчалану. У њој је учествовала Дринска дивизија, део Дунавске дивизије, Добровољачки одред, као и српска и француска артиљерија. Утврђени врх Кајмакчалан (тзв. „Борисов град“) и околне висове браниле су јаке бугарске снаге. Напад на Кајмакчалан започео је 12. септембра. Први пут врх је већим делом био заузет 18. септембра, исте вечери је изгубљен, али су се српски пешадинци задржали на његовим рубним деловима. Потпуно је изгубљен 26. септембра, поново заузет 30. септембра, а 3. октобра 1916. године српска војска дефинитивно је овладава целим кајмакчаланским масивом. Дринска дивизија је пуна 22 дана водила крваве борбе на Кајмакчалану, заузимајући јуришима ров по ров, камен по камен, тачку по тачку. Крвави биланс износио је 3.804 борца избачена

из строја, од којих 39 погинулих официра (међу којима и три команданта батаљона) и 747 погинулих подофицира, каплара и редова. Након овог успеха уследиле су битке у окуци Црне Реке и ослобођење Битоља, што није било могуће док се Кајмакчалан налазио у непријатељевим рукама. Овим победама већи део српске војске поново се нашао на тлу своје отаџбине, што је имало велики морални значај за сваког српског војника, али и огроман политички значај за Краљевину Србију. Заузећем Кајмакчалане отворена је „Капија слободе“ кроз коју ће, у септембру 1918. године, након две године упорних борби, проћи победоносни српски пукови ослобађајући поробљену отаџбину.

Ова изузетно важна битка нажалост није никада у потпуности и детаљно обрађена у нашој историографији. Разлог томе вероватно треба тражити у конфузији око тога шта се заиста догађало у борбама за освајање самог врха. Дискусија која је изазивала неслагања водила се око тога да ли су Кајмакчалан освојили Дринци из 5. пука, четници Војводе Вука, или Дунавци из 7. пука. Описујући догађаје, као новинар и посленик лепе писане речи, Гојковић им је одао подједнаку заслугу за ово велико дело. Поред коришћења 16, 17. и 18. књиге из званичне историје Првог светског рата Историјског одељења Главног ђенералштаба Краљевине СХС/Југославије, аутор је историјске сцене из

септембра 1916. године оживео кроз преплитање сведочанстава непосредних учесника или блиских сведока догађаја, од војника и подофицира чија су сведочења сакупљена у књигама *Солунци говоре*, *Јунаци српске трилогије* или *Напред у отаџбину*, до официра, активних и резервних, међу којима су и наши велики писци, публицисти и јавни радници: Стеван Јаковљевић, Станислав Краков, Иво Типико и Рудолф Арчибалд Рајс. Баш та сведочанства допринела су да кроз описе доживљеног провејава здрав српски патриотизам учесника у догађајима, неоптерећен лажном патетиком. Не занемарују се ни сведочанства и страдања супротстављене стране, која је аутор предочио кроз описе догађаја из пера бугарских аутора Николе Недева (*България вѣ Световната война 1915–1918 г*, Софија, 1927) и Данаила Кацева – Бурског (*Кајмакџ-Чаланџ, из дневника на сестра Евга*, Софија, 1933).

Главни јунаци Гојковићеве приче су они који су у историји често прећуткивани или збирним именима приказани као делићи супериорне српске војне организације, од нижих официра и подофицира до обичних војника. Гојковић је преданим истраживачким радом у Војном архиву и Централној библиотеци Универзитета одбране успео да да живот обезличеној причи која се на теренској мапи обично приказује школски, црвеним и плавим стре-

лицама. Пошло му је за руком да поново васкрсне највећи број официра, непосредних учесника у бици, да их помене именом и презименом и кратком напоменом о њиховој даљој судбини, било да се ради о командирима водова и чета или командантима батаљона и пукова, чија имена писци војне историје најчешће не бележе. Ту су и имена већине погинулих, рањених, контузованих и несталих официра, до којих је аутор дошао дуготрајним истраживачким радом у архивима и библиотекама. Један од многих кога је Игор Гојковић отргао од заборава је и бивши официр црногорске војске, капетан I класе Бошко Булатовић из Речина код Колашина, чија судбина на читаоца оставља дубок утисак. Као командир 2. чете 1. батаљона 5. пешадијског пука, капетан Булатовић је 18. септембра 1916. године први побо српску заставу на врх Кајмакчалана, а затим погинуо исте вечери на коти 2525 и касније сахрањен на Зејтинлику. Такође, важна је и епизода након заузећа Кајмакчалана, када је регент Александар, преко начелника Штаба 1. армије потпуковника Милана Завађила, више пута захтевао од команданта добровољачког одреда, чији су се припадници истакли у заузећу коте 2525, да без потребне артиљеријске припреме нападну Бугаре на Сивом брегу (Сивој стени), опремљени тек бомбама и маказима за жицу. Као последица неприпремљеног напада, изведеног 2.

октобра, погинула су три официра добровољца, 11 подофицира и 94 каплара и редова, док је ране задобило 14 официра, 27 подофицира и 205 каплара и редова. Тада су нестала и два подофицира и осам редова, док је контузију претрпео један подофицир и још двојица бораца нижих чинова. Сви они припадали су батаљону Добровољачког одреда Војина Поповића – војводе Вука који је, поред добровољачке дивизије у Русији, био главно упориште „Црнорукаца“. Била је то епизода која је најављивала Солунски процес и Александров обрачун са организацијом „Црна рука“, а догодила се неколико недеља након наводног атентата на регента код Острова, 11. септембра 1916. године.

Поред свих позитивних аспеката ове монографије, ипак треба рећи да, посматрајући са становишта методологије историјске науке, аутор нажалост у напоменама не наводи изворе из којих је прикупио податке. Тај му се пропуст свакако не може замерити, пошто је реч о новинару, а не историчару, али тиме професионални читалац остаје ускраћен за путоказ за даља и детаљнија истраживања. Аутор, такође, у списку коришћених дела не раздваја изворе и литературу, чије делове најчешће преноси, али не наводи у напоменама (најчешће је реч о књизи Миливоја Алимпића *Солунски фронт*, Београд, 1967), док је коначан спи-

сак извора лишен навођења архивских и библиотечких институција и њихових фондова које је аутор у тексту обилато користио.

Морамо, међутим, истаћи да је Гојковић својим концептуалним приступом овом монографијом начинио и значајан искорак у односу на домаћу војну историографију. Наиме, наши војни историчари који су се, нарочито након Другог светског рата, бавили овом тематиком, волели су да истичу личности врховних команданата и војвода, стварајући представу да један војни геније само личном иницијативом и заслугом, као чаробним штапићем, може решити ситуацију. Изворе за такве погледе треба, пре свега, тражити у истицању регента Александра као врховног команданта и неимара славних српских победа у периоду између два светска рата, те занемаривању заслужних официра чланова и симпатизера котерије „Црна рука“ у том периоду, али и у свеprisутном култу Јосипа Броза Тита, као врховног команданта и „ратног генија“ из НОБ-а, након Другог светског рата. С друге стране, победничка српска војна доктрина из балканских и Првог светског рата, која се заснивала на идејама покретног рата, имала је сасвим другачије погледе на улоге појединаца у ратним дејствима. Тако њен најзначајнији прегалац, војвода Радомир Путник никада није исти-

цао, нити је веровао у превелику моћ Врховне команде и штабова, већ је сматрао да величанствене победе у рату махом постижу потчињени команданти и да скуп свих тих делимичних успеха вешта управа Врховне команде треба да споји и иско-

ристи ради општег успеха. Ова Гојковићева књига представља омаж баш тим ратним командантима тактичких јединица чија имена и дела аутор васкрсава из заборава.

др Далибор Денда